

ЛЕКЦІЯ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

План

1.1. Актуальність, структура і зміст дисципліни «Профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань»

1.2. Травматизм і професійні захворювання працюючих, як одна із найважливіших медико-соціальних проблем сьогодення.

1.3. Законодавче та нормативно-правове забезпечення та профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань в Україні

1.4. Основні технічні та організаційні заходи профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності

1.1 Актуальність, структура і зміст дисципліни «Профілактика виробничого та професійних захворювань»

Профілактика (від грец. *prophylaktikos* – *запобіжний*). Профілактику у загальному вигляді можна розглядати як попередні заходи недопущення якогось небажаного явища, процесу чи небажаної події. У працезоронній сфері профілактика це комплекс попереджувальних правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних заходів та лікувально-профілактичних заходів та засобів спрямованих на збереження життя, здоров'я та працездатності людини в процесі трудової діяльності. У організаційні і технічні сферах профілактика полягає у проведенні комплексу попереджувальних заходів для підтримки стану об'єкта чи обладнання у справному або працездатному стані. Як галузь практичної діяльності профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань є сукупністю заходів з попередження захворювань, травм, запобігання виходу з ладу об'єкта чи обладнання, правильна організація роботи, навчання, контроль та нагляд за охороною праці.

Відповідно до положень закону «Про охорону праці», керівник підприємства організує, а служба охорони праці проводить профілактичну роботу щодо попередження нещасних випадків і професійних захворювань. З цією метою здійснюється комплекс організаційно-технічних заходів попередження виробничого травматизму і професійних захворювань у сфері гігієни праці, виробничої санітарії та безпеки праці, під час гігієнічної класифікації праці, атестації робочих місць за умовами праці, проведення робіт та експлуатації обладнання підвищеної небезпеки тощо. Такі заходи спрямовані не тільки на усунення первинних причин виробничого травматизму, а й на чинники розвитку травмонебезпечних ситуацій, що забезпечують збереження життя і здоров'я працівників,

Виробничий травматизм на виробництві, особливо зі смертельними наслідками, слід розглядати як сигнал про незадовільний стан профілактичної роботи щодо запобігання травматизму на тому чи іншому виробничому об'єкті або на виробництві в цілому. Визначення стану безпеки праці на виробництві, об'єктивний аналіз та виявлення справжніх причин нещасних випадків і закономірностей їх виникнення, надають реальні можливості для ефективного пошуку шляхів активізації профілактичної роботи та зниження травматизму. Аналіз нещасних випадків на виробництвах України є одним з основних і необхідних шляхів розробки механізмів профілактики та запобігання травматизму.

На вивчення заходів і засобів попередження виробничого травматизму і професійних захворювань спрямована навчальна дисципліна «Профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань», яка є дисципліною циклу професійної (обов'язкової) підготовки здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти в галузі знань – 26 «Цивільна безпека», за спеціальністю – 263 «Цивільна безпека» і розроблена відповідно (освітньої програми – охорона праці).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є система попереджувальних організаційних, технічних, санітарно-виробничих, медико-профілактичних заходів запобігання виробничого травматизму і професійних захворювань спрямованих на збереження життя і здоров'я людини в процесі праці.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань» є формування у здобувачів вищої освіти необхідного в їхній подальшій професійній діяльності рівня знань та умінь з правових, організаційно-технічних, соціально-економічних та психологічних питань профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань, визначеного відповідними нормативно-правовими актами, а також активної позиції щодо практичної реалізації принципу пріоритетності охорони життя та здоров'я працівників по відношенню до результатів виробничої діяльності.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань» є:

1. Ознайомлення здобувачів вищої освіти з науковими основами профілактики виробничого травматизму на виробництві.
2. Ознайомлення здобувачів вищої освіти з організацією навчання та інструктажів з охорони праці.
3. Вивчення змісту і формування знань та умінь здобувачів вищої освіти щодо виконання профілактичних заходів у сфері гігієни праці, виробничої санітарії та виробничої безпеки.

4. Формування знань та умінь здобувачів вищої освіти щодо проведення гігієнічної класифікація праці і атестації робочих місць за умовами праці.

5. Ознайомлення здобувачів вищої освіти з заходами профілактики виробничого травматизму в умовах та на об'єктах підвищеної небезпеки.

6. Ознайомлення здобувачів вищої освіти з методами прогнозування та оцінки професійного ризику та порядком використання засобів та засобів безпеки у сфері профілактики та запобігання виробничому травматизму.

7. Ознайомлення зі зарубіжним досвідом профілактичної діяльності у сфері безпеки та гігієни праці.

Програма навчальної дисципліни складається з таких модулів:

1. Правові та організаційні питання профілактики виробничого травматизму

2. Організаційно-технічні методи профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 135 годин 4,5 кредити ЄКТС.

Структура навчальної дисципліни: всього – 135 год. Із них: аудиторних занять – 50 год, самостійної роботи – 85 год. В склад аудиторних занять входять: лекції – 20 год; практичні і семінарські заняття – 26 год; лабораторні роботи – 4 год.

1.2 Травматизм і професійні захворювання працюючих, як одна із найважливіших медико-соціальних проблем сьогодення

Травматизм є однією з найважливіших медико-соціальних проблем сьогодення для більшості країн світу. Протягом усього ХХ ст. актуальність проблеми травматизму росла, при цьому відзначається зростання травматизму зі смертельним наслідком, з переходом на інвалідність, з тимчасовою втратою працездатності. Сьогодні в економічно розвинених країнах світу травми займають третє місце серед причин смерті населення, причому серед працездатного віку.

За даними Міжнародної організації праці, в усьому світі щодня реєструється понад 500 смертельних випадків у сільському господарстві, промисловості та сфері послуг. Щорічно більше 300 тисяч працівників отримують виробничі травми і професійні захворювання. Кожні три хвилини гине один робітник в результаті нещасного випадку, а щосекунди четверо робітників одержують виробничу травму. У світі економічні втрати, пов'язані з виробничим травматизмом, складають біля 1% світового валового національного продукту.

В Україні протягом останніх років, становище в сфері охорони праці залишається напруженим. В умовах сьогодення діюча система управлін-

ня охороною праці виявилась недостатньо ефективною. Як наслідок – рівень виробничого травматизму залишається достатньо високим.

За статистичними даними, опублікованими Держпраці, в Україні у 2019 році травмовано 3876 осіб із них 422 смертельно (у 2018 році – 4126 осіб, із них 409 осіб смертельно). Щодня в середньому травмується 10-12 працівників, з них один зі смертельним наслідком. Три з чотирьох виробничих травм відбуваються з втратою працездатності, а кожна друга спричиняє втрату працездатності більше, ніж на 50%.

Останніми роками рівень ризиків для життя та здоров'я працівників, обумовлених трудовою діяльністю, в Україні поліпшений з недопустимого до задовільного. Водночас, рівень виробничого травматизму і професійних захворювань значно перевищує відповідний середній показник у європейських країнах.

Основні події, які потягли за собою нещасні випадки (рис 1):

- дорожньо-транспортні пригоди;
- дія предметів і деталей, що рухаються, обертаються чи розлітаються;
- падіння потерпілого під час пересування тощо .

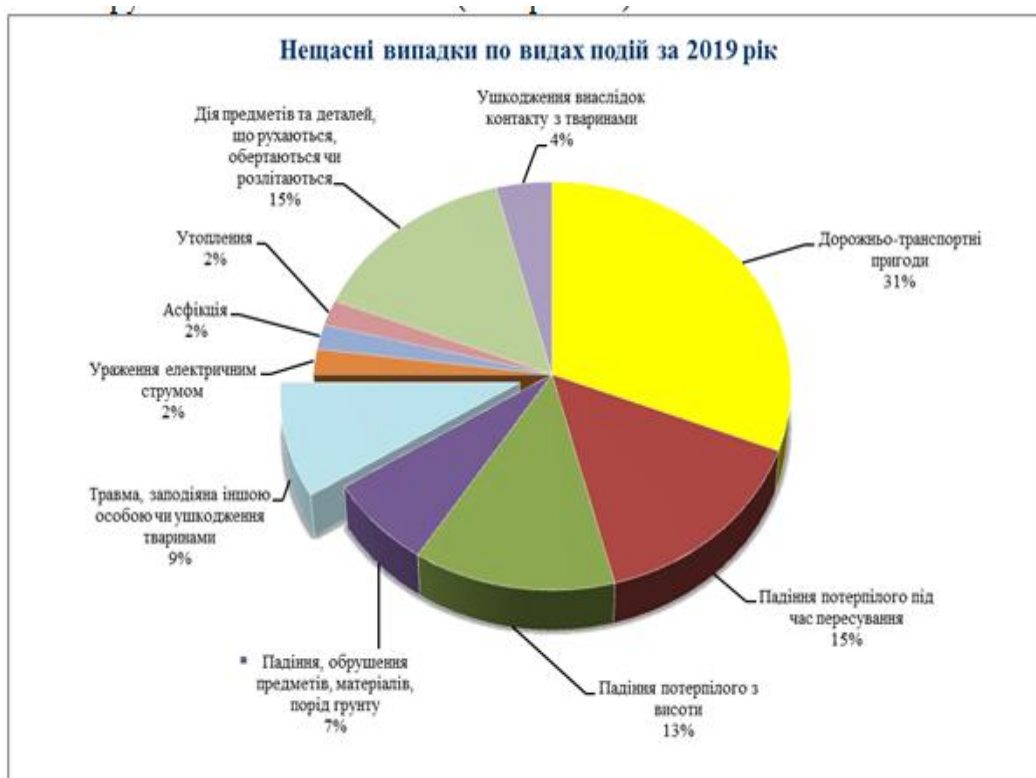

Рисунок 1.1 – Основні дії, які потягли за собою нещасні випадки

Серед причин нещасних випадків переважають організаційні – 78,4% нещасних випадків. Через технічні причини стається 14,2% нещасних випадків, психофізіологічних – 7,3% нещасних випадків. Серед

організаційних причин домінує невиконання вимог інструкцій з охорони праці – 43,6% від загальної чисельності травмованих в Україні. Все це свідчить про актуальність дисципліни «Профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань».

Професійна захворюваність є невід'ємною частиною загальної захворюваності населення. Вона об'єднує категорії захворювань, які виникли внаслідок професійної діяльності людини і зумовлені виключно або переважно впливом шкідливих виробничих факторів і певних видів робіт. Основними обставинами, внаслідок яких виникли професійні захворювання, є: недосконалість механізмів та робочого інструменту, недосконалість технологічного процесу та невикористання засобів індивідуального захисту.

Останніми роками в Україні щорічно реєструється в середньому близько 2000 професійних захворювань. Кількість професійних захворювань в Україні за 9 місяців 2019 р., за даними Фонду, порівняно з 9 місяцями 2018 р. збільшилась на 26,5% – з 1314 до 1662 випадків. Перше місце у структурі професійних захворювань належить хворобам органів дихання – 45,4% від загальної кількості діагнозів, тобто 1314 випадків. На другому місці – захворювання опорно-рухового апарату (радикулопатії, остеохондрози, артрити, артрози) – 25,1%, 728 випадків. Третє місце за хворобами слуху – 14,9%, 430 випадків, четверте – за вібраційною хворобою – 7,3%, 211 випадків. Найбільше професійних захворювань зареєстровано у добувній промисловості і розробці кар'єрів – 1388 осіб, тобто 83,5% від загальної кількості профзахворювань в Україні, що на 28,4% (307 осіб) більше порівняно з 9 місяцями минулого року.

Аналіз нещасних випадків на виробництвах України є одним з основних і необхідних шляхів розробки механізмів профілактики та запобігання травматизму. Адже нещасний випадок на виробництві, особливо зі смертельним наслідком, слід розглядати як сигнал про незадовільний стан профілактичної роботи щодо запобігання травматизму на тому чи іншому виробничому об'єкті або на виробництві в цілому. Отже, тільки після визначення стану безпеки праці в галузі, на виробництві, об'єктивного виявлення справжніх причин того чи іншого нещасного випадку та закономірностей його виникнення і з'являються реальні можливості для ефективного пошуку шляхів активізації профілактичної роботи та зниження травматизму.

.Серед причин нещасних випадків переважають організаційні – 78,4%. Через технічні причини сталося 14,2% (402) нещасних випадків, психофізіологічних – 7,3% нещасних випадків. Серед організаційних причин домінує невиконання вимог інструкцій з охорони праці – 43,6% від загальної чисельності травмованих в Україні (1230 осіб). Організаційні причинами є:

- невиконання вимог інструкцій з охорони праці – порушення технологічного регламенту;
- недоліки при навчанні робітників безпечним методам праці;
- недостатній технічний нагляд за небезпечними роботами;
- використання машин, механізмів і інструменту не за призначенням;
- відсутність або незадовільне огороження робочої зони;
- відсутність або невикористання ЗІЗ тощо.

Технічні причини аляжать від рівня організації праці на виробництві
До технічних причин відносяться:

- недосконалий технологічний процес;
- конструктивні недоліки машин та обладнання;
- недостатня механізація важких робіт;
- недосконале огороження небезпечних зон;
- відсутність спеціальних захисних засобів;
- недостатня міцність та надійність машин;
- шкідливі властивості оброблюваного матеріалу тощо.

На основі аналізу травматизму в Україні та різних країнах Європи з урахуванням методики МОП, встановлено, що в середньому на один нещасний випадок зі смертельним наслідком припадає певна кількість травмованих із менш тяжкими травмами. Для країн Європи це співвідношення коливається в межах від 1:500 до 1:2000 випадків , а в Україні – від 1:50 до 1:11,5 випадків, тобто, починаючи з 2010 року, на 1 нещасний випадок із смертельним наслідком припадало майже у 10...174 разів менше нещасних випадків із менш тяжкими травмами ніж у країнах Європи. Розподіл травм за ступенем тяжкості за наслідками нещасних випадків і зона профілактики виробничого травматизму наведені на рисунку 2.

Рисунок 1.2 – Розподіл травм за ступенем тяжкості і зона профілактики виробничого травматизму

1.3 Законодавче та нормативно-правове забезпечення та профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань в Україні

Законодавство України про охорону праці і профілактику виробничого травматизму становить систему взаємопов'язаних законодавчих і нормативно-правових актів, що регулюють відносини в галузі реалізації державної політики щодо правових, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

Правовою основою профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань є:

- Конституція України;
- Кодекс законів про працю України;
- Закон України «Про охорону праці»;
- Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» та ін;

Розглянемо більш детально положення вищезазначених законодавчих актів:

Конституція України наголошує: ст. 43. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці.

Кодекс Законів про працю України (Глава XI. Охорона праці) визначає:

- умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці. Власник або уповноважений ним орган повинен впроваджувати сучасні засоби техніки безпеки, які запобігають виробничому травматизмові, і забезпечувати санітарно-гігієнічні умови, що запобігають виникненню професійних захворювань працівників (ст.153);

- обов'язок власника або уповноваженого ним органу щодо полегшення і оздоровлення умов праці працівників (ст.153);

- обов'язок працівника виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці (ст. 159).

Загальні положення профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань в Україні найбільш повно і широко відображені у Законі України

« Про охорону праці», починаючи з визначення (ст.1) поняття:

Охорона праці_ це система правових,соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Правові заходи та засоби з охорони праці встановлюють межі правомірної поведінки осіб, які приймають участь у трудовому процесі, їхні

права, обов'язки, гарантії та юридичну відповідальність за правопорушення в галузі охорони праці. Це сукупність законодавчих актів, якими регулюються відносини у сфері охорони праці та НПАОП, якими визначаються механізми реалізації положень законів.

Соціально-економічні засоби та заходи встановлюють та реалізують норми:

- соціального захисту учасників трудового процесу;
- економічні важелі управління охороною праці;
- систему фінансування профілактичних заходів.

Організаційно-технічні заходи та засоби встановлюють та реалізують норми та заходи, що забезпечують усунення або зменшення впливу на працюючих небезпечних та шкідливих виробничих факторів, а також дотримання допустимого ризику виникнення нещасних випадків на виробництві та аварій.

Санітарно-гігієнічні заходи та засоби встановлюють та реалізують норми, що забезпечують усунення впливу на працюючих шкідливих виробничих факторів та дотримання допустимого ризику виникнення професійних захворювань.

Лікувально-профілактичні заходи та засоби встановлюють та реалізують норми, спрямовані на забезпечення права працюючих на збереження здоров'я :працюючих шляхом:

- проведення обов'язкових медичних оглядів;
- надання медичної допомоги;
- організації лікувально-профілактичного харчування,
- здійснення оздоровчо-профілактичних заходів.

Стаття 5. Права на охорону праці під час укладання трудового договору:

Під час укладання трудового договору роботодавець повинен проінформувати працівника під розписку про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору.

Ст. 6. Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства. Роботодавець зобов'язаний забезпечити за свій рахунок придбання, комплектування, видачу та утримання засобів індивідуального захисту відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці та колективного договору.

Стаття 18. Навчання з питань охорони праці

Працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи повинні проходити інструктаж, навчання з питань охорони праці, з надання пер-

шої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки у разі виникнення аварії. Працівники, зайняті на роботах з підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі, повинні щороку проходити ... спеціальне навчання

Основні НПАОП, які визначають механізми профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань:

1. Державні санітарні норми та правила «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу», затверджені наказом МОЗ від 08.04.2014 р. № 248 та набрали чинності 30.05.2014 р.

2. Постанова КМУ від 1 серпня 1992 р. № 442 «Про Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці»

3. Постанова КМУ від 26 жовтня 2011 р. № 1107 «Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки».

4. Постанова КМУ від 8 лютого 2012 р. № 237 «Про затвердження Порядку визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності»

5. Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці” затверджено наказом Державного комітету з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 за № 15.

1.4 Основні заходи профілактики виробничого травматизму та професійної захворюваності

Профілактика виробничого травматизму та професійної захворюваності полягає у виконанні запобіжних і коригувальних дій, або заходів, які поділяють на:

- правові
- організаційні.
- технічні;
- санітарно-гігієнічні;
- лікувально-профілактичні;
- соціально-економічні.

Правові заходи полягають:

- у створенні і корегуванні нормативних актів про охорону праці, серед яких положення про систему управління оохороною праці, службу охорони праці інструкції з охорони праці для працюючих за професіями і видами робіт;

- у регулюванні питань охорони праці в колективному договорі, зокрема, шляхом розробки комплексних заходів щодо

досягнення встановлених нормативів безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.

До основних організаційних заходів відносяться:

- навчання та інструктажі з питань охорони праці;
- впровадження СУОП;
- прогнозування виробничого ризику;
- професійний відбір;
- атестація робочих місць за умовами праці та ін;

Технічні заходи та засоби, запобігають дії на працюючих небезпечних виробничих факторів. До таких засобів відносяться:

- розроблення та впровадження безпечного устаткування;
- механізацію та автоматизацію технологічних процесів;
- використання запобіжних пристосувань, автоматичних блокуючих засобів; -

- правильне та зручне розташування органів керування устаткуванням;

- розроблення та впровадження систем автоматичного регулювання, контролю та керування технологічними процесами;

- впровадження принципово нових нешкідливих та безпечних технологічних процесів).

- забезпечення належного технічного стану виробничих об'єктів, будинків, споруд, інженерних комунікацій, території, засобів виробництва шляхом контролю та технічного обслуговування;

. Соціально-економічні заходи передбачають:

- фінансування охорони праці;
- мотивацію безпечної роботи;
- встановлення пільг і компенсацій працівникам за роботу у шкідливих і важких умовах праці.

Санітарно-гігієнічні заходи передбачають:

- забезпечення працівників санітарно-побутовими умовами;
- нормалізацію стану виробничого середовища
- створення санітарно-виробничих умов згідно з діючими нормами; -

- атестацію робочих місць відповідно до нормативних актів з охорони праці;

Лікувально-профілактичні заходи:

- проведення попереднього та періодичних медичних оглядів;
- організація раціонального режиму праці та відпочинку;
- забезпечення працівників лікувально-профілактичним харчуванням.

Окрім наведених заходів важливе значення для профілактики виробничого травматизму і професійних захворювань мають:

Наукові заходи:

- прогнозування соціально-економічних наслідків нещасних випадків і аварій;
- моделювання аварійних ситуацій і розробка заходів щодо їх відвернення;
- плани локалізації і ліквідації аварії;
- оцінка ефективності управління охороною праці;
- підготовка науково обґрунтованих технічних рішень, спрямованих на підвищення безпеки і поліпшення умов праці.

Інформаційне забезпечення здійснюється у вигляді інформаційної підтримки під час проведення нормативно-методичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних, соціально-економічних, наукових досліджень, спрямованих на збереження безпеки праці, здоров'я працюючих.

Питання для самоконтролю

1. Що таке профілактика і профілактика виробничого травматизму?
2. Чим обумовлена необхідність профілактики виробничого травматизму і хто організує роботу з її проведення?
3. Стан виробничого травматизму і професійних захворювань в Україні і світі.
4. Основні події, які потягли за собою нещасні випадки.
5. Які причини нещасних випадків і виробничого травматизму?
6. Як розподіляються травми за ступенем тяжкості за наслідками нещасних випадків і де розташовується зона профілактики виробничого травматизму?
7. Якими положеннями законів України визначається правова основа профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань?
8. Основні НПАОП, які визначають механізми профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань:
9. Основні заходи профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань.
10. В чому полягають правові заходи профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань?
11. Які заходи відносяться до організаційних заходів профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань?
12. Що запобігають технічні заходи і соціально-економічні та засоби профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань?
13. Що передбачають санітарно-гігієнічні заходи та лікувально-профілактичні заходи профілактики виробничого травматизму та професійних захворювань?